

UDK 821.411.21.09-1(049.3)

Priljeno: 30. 09. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Meysun Gharaibeh Simonović

„NOVA POEZIJA” PESNIKA TEMUZZA: TRANZICIJA IZ RECEPTIVNOG U PERCEPTIVNI KONTEKST

(Mirza Sarajkić, *Pjesnici Temmuza: Uvod u savremenu arapsku poeziju*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2020)

Kada se sagledaju sve dosadašnje studije iz oblasti književne arabistike na prostorima bivše Jugoslavije, tačnije Bosne i Srbije, gde se ona primarno i izučava(la), postaje očevidno u kojoj meri je izučavanje moderne arapske poezije, za razliku od klasične, zauzelo manje prostora. Ipak, poslednjih godina, nemalo zasluga u postizanju srazmernosti u proučavanju klasičnih i modernih poetičkih nazora pripada Mirzi Sarajkiću. Nizu svojih pređašnjih prevodilačkih i kritičkih obrada moderne arapske poezije Sarajkić, 2020. godine, pridružuje studiju *Pjesnici Temmuza*, koju je objavio Centar za napredne studije iz Sarajeva. Podnaslov knjige *Uvod u savremenu arapsku poeziju* upućuje na prevratničku formu poezije kroz tzv. *slobodni stih* (ar. al-šīʿr al-ḥurr), suprotstavljen u receptivnom usklađivanju teme s formom kaside, koja je zbog svoje „matematičke” zahtevnosti (u pogledu metričkih formula i jednoličnosti rime) postavljala smisao na perceptivnu marginu.

Urušavanje klasicističkog bedema u arapskoj poeziji, bezbrižno i nekritički otegnutog na najmanje petnaest vekova, započeto je u prvim decenijama XX veka pod uticajem romantizma, posebno izraženog kod *pesnika imigracije* (ar. šuʿarāʾ al-mah ġar), ali i kod drugih pesničkih grupa, poput al-Divana i Apola. Tek tri decenije, od početka tridesetih do kraja pedesetih godina XX veka, bilo je dovoljno

da se na mestu nekadašnjih „ruševina” (ar. aṭlāl)¹ izgradi sasvim novi poetski hram, što je upravo bila misija pesničke grupe kojom se Sarajkić bavi u svojoj monografiji.

Sintagmom „pesnici Temmuza” (ar. al-šu‘arā’ al-Tammūziyyūn) okupljeni su (bliskoistočni) književnici arapskog izraza, oformljeni krajem pedesetih godina XX veka, koji su kroz poeziju i poetiku pružili „otpor nametnutom i uniformnom stanju svijeta i svijesti” (13), boreći se protiv dehumanizacije i beskompromisnog materijalizma. Naziv *al-šu‘arā’ al-Tammūziyyūn* prvi je pomenuo Džebra Ibrahim Džebra (Ġabrā Ibrahim Ġabrā, 1919-1994), i to 1957. godine u uglednom časopisu *Ši‘r*, inače teorijskom i stvaralačkom minaretu avangardne arapske poezije.

Uz izvojevanu formalnu slobodu, koja je jedna od njihovih glavnih i prepoznatljivih inovacija, pesnici Temmuza semantičko bogatstvo prvenstveno pronalaze u zametnutom arhivu bliskoistočne mitologije. Centralni junak njihove poezije je Temmuz – semitsko božanstvo iz područja Vavilona i antičke Sirije, pandan starogrčkog božanstva Adonisa. Prema mitološkom predanju, Temmuz svake godine umire i odlazi u podzemni svet, zbog čega bi na površini Zemlje, utom, nastupilo „vrijeme golgote, nasilja i beznada” – duhovni krajolik u kojem su zatočeni i arapski pesnici u drugoj polovini XX veka. U iščekivanju uskrsnuća, temuzijanski pesnici ispevavaju apokaliptične rekvijeme, verujući u poredak koji bi, kao i u mitu, iznova nastupio. U ovoj novoj poetičkoj paradigmi koju su izgrađivali pesnici Temmuza, rezimira Sarajkić u svom *Predgovoru*, stopili su se „divergentni fenomeni narcisoidnog i orfejskog, odnosno autoteličke i autoreferencijalne poezije, s jedne strane, te pjesničkog pamćenja i ideološke subverzivnosti, s druge strane” (16). Produkt njihovog truda jeste *nova poezija* (ar. šī‘r al-ġadīd).

Iako na prvi pogled destruktivni prema tradiciji, pesnici Temmuza zapravo ustaju protiv tradicionalizma, oslonjeni na mitološko vrelo i ukupno književno nasleđe. U potonjem slučaju, radi se o revalorizaciji pesničke zaostavštine na arapskom jeziku, podstaknute vesnikom novog pogleda na književnu tradiciju, poemom *Pusta zemlja* T. S. Eliota. S obzirom na to da su u toj pesmi evocirani „brojni mitovi u nadi da će biti putokaz u spaljenom svetu nakon Prvog svetskog rata”, arapski pesnici sada, nakon Drugog svetskog rata, otkrivaju „bogati semantički potencijal mitskog i legendarnog”, kako bi se osvrnuli na „duhovnu i egzistencijalnu pustinju koja se morala menjati” (14). Sarajkić ukazuje da je upoznavanje s važnošću *Puste zemlje* prvi

¹ Reč „ruševine” aludira na uvodni deo arabljanskih kasida u kojima je bilo uobičajeno zastajkivanje kraj napuštenog logora plemena pesnikove drage. Ovaj ustaljen prolog (ar. nasīb) vremenom se izdvojio kao zasebni pesnički žanr – gazel (ar. ġazal), koji je i u potonjim vekovima, u nemalo slučajeva, zadržavao atmosferu i okoštale pesničke metafore prvobitnog nesiba, primerenijeg beduinskom načinu života negoli urbanom pesniku koji ih je podražavao, sve do XX veka.

nametnuo Džebra, da bi, zatim, u svojim studijama izneo „potankosti o nužnom dekonstruiranju klasične poetske forme, favorizovanju slobodnog stiha i naglašavanju mitološkog u poeziji” (113). Na taj način, odigrao je „presudnu ulogu u poetološkom uokviravanju pjesnika Temmuza” (113), ali i u ostvarivanju dijaloške ili pak polifonijske spona sa zapadnim književnim nasleđem.

Poetičke smernice i poetska praksa koja je proistekla iz suživota mita o Temmuzu, revalorizacije arapske pesničke tradicije, književnog nasleđa Zapada i stanja (arapskog) sveta obrađene su kroz pet kritičkih ogleda. Naime, kroz prevod i pažljivo čitanje, Sarajkić prikazuje pesnička dela i teorijska promišljanja pet prepoznatljivih pesnika: Jusufa al-Hala (Yūsuf al-Ḥāl, 1917-1987), Halila Havija (Ḥalīl Ḥāwī, 1919-1982), Badra Šakira al-Sajaba (Badr Šakir al-Sayyāb, 1926-1964), već pomenutog Dž. I. Džebri i Alija Ahmeda Saida (‘Alī Aīmad S‘īd, r. 1930), poznatijeg pod pseudonimom Adonis (Adūnīs). Svako poglavlje ukazuje na neposredni doprinos viziji temuzijanstva i proročko-poetsku misiju navedenih književnih ličnosti, čiji poziv nalikuje onom koji su imali preislamski arablanski laureati i pesnici mahdžera u prvim decenijama XX veka. Pojedine pesme ili čitave zbirke ovih pesnika predstavljene su kao manifesti temuzijanstva, čije stihove Sarajkić pojašnjava i izdvaja kao poetičke putokaze, izvrsno ih prevodeći.

Prvi u nizu predstavljenih Temuzijanaca, u okviru prvog poglavlja (17-42), jeste libanski pesnik Jusuf al-Hal, promoter novog (avangardnog) pesništva i pokretač časopisa *Ši’r*, na čijim se stranicama utiskivala eksperimentalna poezija i progresivna književnoteorijska misao. Nakon stvaralačke faze u duhu simbolizma, al-Hal se posvećuje novoj poeziji i raskida s „pesničkim pseudomodernitetom”. Kao i drugi temuzijanski pesnici, iz tradicije favorizuje mit, legende i sakralne tekstove, posebno biblijske, u kojima nalazi glavni semantički korpus za svoje pesme. Uz ove osobenosti, Sarajkić utvrđuje i ostala poetička načela kojima se al-Hal vodio u svom pesništvu, među kojima je i odbacivanje forme kaside i klasične retorike u korist slobodne poezije u svakom smislu, oslobođene „okoštalog verbalizma”. Sve pomenute osobenosti ilustrovane su delovima iz nekoliko pesama, među kojima "Napušteni bunar", "Tamna kuća", "Nakon petoga juna", "Putnici prolaznici" i "Vječni Kajin". Nadahnuće koje se u njima otelotvoruje jeste stanje savremenog arapskog čoveka koje je „krivo u fizičkom i duhovnom smislu jer je *iskrivljena* njegova samopercepcija” (38). Kod al-Hala, a to će provejavati i kod ostala četiri pesnika, uočljivo je „džubranovsko” shvatanje poezije kao posebnog sakramenta, a pesnika kao „vjesnika duhovnog proljeća” (25, sl. 31).

U fokusu sledećeg, drugog poglavlja (43-76) je sirijski pesnik Halil Havi, još jedan od utemeljivača nove poezije. Manifest njegovog temuzijanstva bila je zbirka pesama *Reka pepela* (1957), odakle potiču pesme bogate simbolima i bliskoistočnim legendama, stilski prepoznatljive po tome što pesnik „zadržava poetsku sugestivnost i otežanu prohodnost kroz jezik i njegova značenja”, premda neretko „nudi izravne denotacije i jasne reference” (46). Prilog upotpunjavanju predstave o Havijevoj temuzijanskoj poetici, uz isticanje njegovih osobenosti po kojima je prepoznatljiv, Sarajkić daje kroz delove brojnih pesmama, među kojima su "Nakon leda", "Lazar", "Moreplovac i derviš", "Most" i "Pećina". Analizirajući ih, autor pojašnjava Havijevu posvećenost aporiji savremene arapske kulture, pri čemu zapaža slično jezgro kao i kod ostalih temuzijanskih pesnika, koji se uz pomoć poezije suočavaju sa savremenim besmisлом, suprotstavljajući tome nadu u uskrsnuće (45, sl. 74-75). No iako se grčevito drži vere u preporod arapske civilizacije, negujući utopističku viziju da će podmladak dovesti do takve prekretnice, Havi doživljava slom usled izraelske okupacije Bejruta 1982, nakon koje se ubio, samo dva dana kasnije.

Pesnički portret Badra Šakira al-Sejaba tema je trećeg poglavlja (77-110). Ovaj pesnik, koji je prešao put „od gorljivog marksiste do zagovornika panarabizma”, znan je, od 1947. godine, kao jedan od pionira slobodnog stiha, zagovarajući ga stvaralački i teorijski, na štetu arablanske metrike. Temuzijanstvo je u njegovoj poeziji nastupilo kasnije, nakon prve romantičarske faze, sa zbirkom pesama *Himna kiše*, izdate 1954. godine. Istoimena poema iz zbirke, objašnjava Sarajkić, proglašena je od strane pojedinih kritičara za arapsku verziju Eliotove *Puste zemlje*, s tim što se kod al-Sejaba motiv kiše, za razliku od njenog značenja u *Pustoj zemlji*, ukazuje kao sasvim suprotna asocijacija od plodnosti i obnavljanja, što, između ostalog, potvrđuju sledeći stihovi u poemi (91):

*Neprekidna – poput krvi prolivene, poput naroda gladna,
Poput ljubavi, poput djece, poput umrlih – takva je kiša!*

Analizi poeme "Himna kiše", toj sumarnoj istoriji Iraka odnosno arapskog sveta, Sarajkić pridružuje poemu "Na arapskom zapadu", koja iznova sažima, u sumornom i melanholičnom tonu, duhovno potonuće arapskog čoveka. Uprkos izraženom pesimizmu, po kojem je al-Sejabova poezija poznata, na obodima njegovih pesama a posebno u kulminacijama, utkana je nada u „mogućnost ili, pak, nužnost otpora bez obzira koliko silan neprijatelj bio” (103). Kroz ove i druge pesme, Sarajkić takođe ukazuje na al-Sejabovo potenciranje simbola iz islamske kosmologije i prekretnih

dogadaja iz arapske istorije. Njegova svrha nije glorifikovanje prošlosti, već dokazivanje temuzijanskog „poriva za slobodom ili instinkta životnosti” koji „ponire i ponovo se javlja u velikanima ljudskog roda i najvećim revolucionarima” (103).

Četvrto poglavlje (111-138) posvećeno je Džebri, palestinskom pesniku i žitelju Iraka nakon izraelske okupacije 1948. Njegove tri zbirke pesama, *Temmuz u gradu*, *Zatvorena orbita* i *Agonija sunca* predstavljaju „zaglavni kamen savremene poetske avangarde u arapskom svijetu” (112). Uza sve do sada istaknute (opšte) osobenosti temuzijanske poetike koju je i teorijski utemeljio, prepoznatljivost Džebrih pesničkih slika autor nalazi u utiskivanju „zavičajne simbolike”, odnosno sagledavanju palestinske tragedije kao „simboličke rane i lijeka savremenog svijeta u isto vreme” (119). Sarajkić zastaje kod pesme koja saobraća sa *Četiri kvarteta* T. S. Eliota, odnosno kod "Letnjeg kvinteta" iz zbirke *Agonija sunca* (1978), kao pesme koja ima „kanonski status”, te predstavlja „upečatljiv lirski dokument u kojem je jezgrovito saobražena poetika pjesnika Temmuza” (121). Džebra u ovoj pesmi pristupa obradi svog doživljaja civilizacijskog ambisa, šaljući dve poruke: da je on svedok tog ponora i pred njim se ne povlači, i „da se pjesnik, sin Temmuza i Palestine, nada da ponor nije istovjetan očaju te da je zadatak poezije, kao endemske brane od postmodernog hiperrelativizma, iznaći put povratka” (123). Svoju temeljnu analizu Džebrih kvinteta, popraćenu, kao i obično, umešnim prevodom odabranih stihova, Sarajkić završava ocenom da se „na ograničenom poetsko/tekstualnom prostoru uspješno kondenziraju složena simfonijska struktura, filozofske aporije u vremenu, životu i smrti, mitološka referencija te aktuelnost pjesnikove zbilje i označiteljsko-egzistencijalna genealogija” (137).

U posljednjem, petom poglavlju, ujedno i najdužem (139-181), sažima se pesničko delovanje pesnika Adonisa, koji je i u svojoj desetoj deceniji aktivan na planu književnosti. Stoga je očekivano da je, u odnosu na svoje prethodnike, s kojima deli pionirsko mesto u pokretanju časopisa *Ši'r* i afirmaciji avangardne poezije, Adonisov književni opus i najobimniji, te broji preko 20 zbirki pesama i 15 književnoteorijskih studija, koje objedinjuje samo odanost ideji „da se ničemu ne smije biti u potpunosti vjeran” (143). Sarajkić zastaje kod Adonisovog odnosa prema tradiciji i njegovog zalaganja za otvoreno stvaralaštvo, ali i pesničkog korpusa koji je bio presudan za oblikovanje temuzijanske poetike. U pitanju su poema "Zemlja je kazala", zbirke *Pesme Mihjara Damašćanina* (1960) i *Pozornica i ogledala* (1968), zatim pojedinačne pesme ili lirski ciklusi kao što su "Tragam za Odisejem", "Tužbalica za al-Hallādžom", "Pjesma Gilgamešu koji se vraća u Uruk" i "Doba kamena". U svim uključenim pesničkim celinama očevidno je neprestano bežanje „od jednoličja i unificiranosti

izvorne miteme" (179), zbog čega se mit o Temmuzu reinkarnira i resemantizuje u mnoštvu drugih lica i pojava (Mihjar, Poslanikov unuk Husein, Odisej, feniks, sufijjski pesnik al-Haladž, Gilgameš itd.) – junaka čiji je imperativ nepokoravanje i revolucija duha u opštem smislu.

U zaključku studije, naslovljenom *Epilog: Ka poetici preobražavanja* (183-190), Sarajkić vrlo sažeto predstavlja svoju monografiju, njen sadržaj i cilj, ali i motivaciju da se zadrži na temuzijanskoj pesničkoj grupi. On sabira sve njihove inovacije i renovacije o kojima je prethodno bilo reči: prozodijski prevrat i sistemsko uvođenje mitopoetičkog elementa u arapsku poeziju, dodajući tome njihove zasluge za izbacivanje jezika/reči iz okova jednoznačja i ustaljenog konteksta (reaktualizacija reči), ali i dijaloško povezivanje sa zapadnom književnom tradicijom.

Na kraju treba ponovo istaći da je Sarajkićeva studija među retkim monografijama na našim prostorima u kojoj se sagledava zaokružena poetika neke moderne pesničke grupe/generacije arapskog izraza i predstavlja pouzdan izvor, ali i polazište i nada-hnuće za dalje proučavanje savremene arapske poezije. Uostalom, sagledavanje stanja arapskog duha i njegove interakcije sa svetom koji se otelotvoruju u arapskoj poeziji danas ukazuje da je predočena slika temuzijanskih pesnika ostala skoro ista, samo su, da se poslužimo utiskom samog autora, „jarke boje posrnuća još izraženije" (75).

Adresa autorice
Authors' address

Meysun Gharaibeh Simonović
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
meysun.gharaibeh@fil.bg.ac.rs